

MARIKA JOCZ

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0002-5704-515x

MARTA RUDA

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0001-6330-0666

BARTŁŪMJEJ WANOT

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0002-0936-3436

Konstrukcje bezosobowe z podmiotem arbitralnym i generycznym w gramatyce kaszubskiej i śląskiej na tle gramatyki polskiej*

1. Wstęp

Gramatyka polska zawiera bogaty zasób konstrukcji bezosobowych, w których podmiot interpretowany jest arbitralnie (egzystencjalnie) lub generycznie (ogólnie). Do pierwszej grupy należą formy zakończone na *-no/-to* oraz struktura z czasownikiem w trzeciej osobie liczby mnogiej, natomiast do grupy drugiej zaliczyć można zdania z morfemem *się*, konstrukcję z czasownikiem w drugiej osobie liczby pojedynczej oraz pierwszej osobie liczby mnogiej, generyczne użycie podmiotowej frazy *człowiek*, generyczne zdania bezokolicznikowe oraz konstrukcje zbudowane wokół (defektywnych) predykatów modalnych typu *można* i *należy* czy też potocznej formy z czasownikiem *iść* w trzeciej osobie liczby pojedynczej¹; zagadnienie to zostało podjęte przez badaczki

* Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2018/31/D/HS2/00130.

¹ Zob. kolejno przykłady w (1).

i badaczy, m.in. w pracach A. Wierzbickiej (1966), A. Dorosa (1975), O. Wolińskiej² (1978), M. Korytkowskiej (1990) i A. Kibort (2001; 2008).

- (1) a. *Chodzono do szkoły wiele kilometrów.*
- b. *Porysowali mi samochód.*
- c. *Tutaj się ćwicz w obuwii zmiennym.*
- d. *Jak chcesz chodzić zimą po górach, musisz mieć swoje raki.*
- e. *Maseczkę zakładamy, zakrywając usta i nos.*
- f. *Jak człowiek nie śpi wystarczająco, to traci odporność.*
- g. *[Iść na spacer o poranku] jest przyjemnie.*
- h. *Tu nie można / należy palić.*
- i. *Nie idzie tego już zmienić.*

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wstępnego przeglądu kontrastywne-go konstrukcji bezosobowych w gramatyce kaszubskiej i śląskiej na tle gramatyki polskiej³. Dotychczasowe opisy dotyczące języka kaszubskiego zawierają tylko skrawki informacji (Tréder (red.), 2006, s. 27, 97–98, 128; Makurat, 2014, s. 123–125; Tréder,

² Według opisu zaproponowanego przez O. Wolińską (1978), zdania z *-no/-to* i *się* należą do typu konstrukcji bezmianownikowych nacechowanych morfologicznie, a zdania z czasownikiem w trzeciej osobie liczby mnogiej do konstrukcji nacechowanych transpozycyjnie, przy czym oba te typy należą do konstrukcji bezmianownikowych nacechowanych formalnie. Zdania z predykatami defektywnymi należą do konstrukcji bezmianownikowych nacechowanych leksykalnie.

³ Historia opisu gramatycznego języka kaszubskiego sięga drugiej połowy XIX wieku, kiedy to F. Ceynowa podjął próbę stworzenia literackiego języka kaszubskiego na podstawie dialektu żarnowieckiego (Ceynowa, 1879). Na przełomie XIX i XX wieku powstały pierwsze szczegółowe opisy poszczególnych gwar kaszubskich (Bronisch, 1896; Nitsch, 1907). Kompletny opis językowy całego obszaru kaszubskiego – uwzględniający fonetykę, fonologię, morfologię (odmianę i słowotwórstwo) oraz podstawowe elementy składni – zawdzięczamy F. Lorentzowi (1925, s. 1927–1937). Uczony ten jest również autorem pierwszej gramatyki normatywnej opartej na danych naukowych (Lorentz, 1919). Kolejny ważny etap w badaniach nad systemem języka kaszubskiego wyznaczyła publikacja piętnastotomowego „Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich” pod redakcją Zdzisława Stiebera (1964–1978). Na podstawie „Atlasu...” oraz opisów autorstwa Lorentza powstała popularna i praktyczna gramatyka E. Brezy i J. Trédery (1981). Najnowszą syntezę literackiej kaszubszczyzny, opartą w znacznej mierze na apriorycznych koncepcjach autorskich, stanowi gramatyka Hanny Makurat (2016). Współczesna pisownia kaszubska opiera się na zasadach sformułowanych w pracach E. Brezy i J. Trédery (1974; 1981), bazujących na starszej tradycji. Obecny kształt nadała jej reforma z 1996 roku (Tréder, 2006, s. 198).

Historia opisu języka śląskiego sięga XIX wieku, kiedy językoznawcy opisywali różne śląskie dialekty: dolnośląski (Fiedler, 1844), cieszyński (Bystroń, 1885; Loriš, 1899) czy opolski (Malinowski, 1873). Dzięki aktywnej pracy w XX wieku opisano gramatykę dialektu sulkowskiego (Steuer, 1934), gramatykę tzw. Kobylorzy (Olesch, 1937), gramatykę dialektu cieszyńskiego (Kellner, 1946) oraz gramatyki Schodni (Gołab, 1955), powiatu głogóweckiego (Pluta, 1964) i powiatu niemodlińskiego (Dobrzyński, 1967). Bardziej współczesne opracowania to między innymi prace J. Tambor (2006) i B. Wyderki (2019), jak również amatorskie prace opisujące dialekt aglomeracji katowickiej (Drenda, 2017), dialekt opolski (Lazik, 2011) czy opis współczesnego dialektu cieszyńskiego (Bogoczová, 2018). Przełomowym etapem dla badań nad językiem śląskim wydaje się stworzenie Korpusu Języka Śląskiego, który obejmuje ponad dwa miliony słowoform z kilku wieków śląskiego piśmiennictwa i pozwala na bardziej zaawansowaną analizę śląskiej gramatyki i leksyki (Kulik i in., 2018).

2014, s. 201), natomiast śląskie zdania bezpodmiotowe wynotowane zostały w artykule B. Wyderki (2019, s. 408). Obecną dyskusję ograniczamy do struktur, które zawierają w reprezentacji składniowej podmiot interpretowany na płaszczyźnie semantycznej jako arbitralny (egzystencjalny) lub generyczny (ogólny)⁴. W artykule nie omawiamy zatem szerszego zbioru konstrukcji określaných jako bezosobowe, bezmianownikowe czy też bezpodmiotowe, typu *padalo, zemdlilo mnie czy ubylo wody* (Doros, 1975; Wolińska, 1978; Korytkowska, 1990), których zarówno składnia, jak i semantyka różnią się znacznie od tego, co można zaobserwować w przypadku konstrukcji bezosobowych przedstawionych w (1)⁵.

Arbitralna i generyczna interpretacja podmiotu oraz jego reprezentacja w komponencie składniowym stanowi nasze tertium comparationis w polsko-kaszubsko-śląskim podejściu kontrastywnym. Źródła omawianych danych kaszubskich i śląskich są tu dwojakie: (a) korpusy tekstów internetowych zebranych na potrzeby badań⁶; (b) dane dostarczone przez rodzimych użytkowników języka kaszubskiego i śląskiego (współautorów niniejszego artykułu)⁷.

W drugiej części artykułu przedstawiamy podstawowy opis polskich, kaszubskich i śląskich konstrukcji bezosobowych z podmiotem arbitralnym i generycznym, skupiając się na pokazaniu, że podmiot reprezentowany jest w ich warstwie składniowej, i na zbadaniu, w których przypadkach mamy do czynienia z podmiotem mianownikowym. Część trzecia stanowi podsumowanie wyników obecnych badań.

⁴ Z tego względu konstrukcja z czasownikiem posiłkowym i czasownikiem zakończonym na *-nel-te* (np. *Tu już było zamiatane.*) nie jest włączona do niniejszych rozważań. Test wskazujący na składniową reprezentację podmiotu w wymienionych konstrukcjach omówiony jest w drugiej części artykułu.

⁵ Jak wykażemy w drugiej części, z punktu widzenia abstrakcyjnej reprezentacji składniowej termin *konstrukcja bezpodmiotowa* nie wydaje się trafny w zastosowaniu do struktur tu omawianych, tak jak i termin *konstrukcja bezmianownikowa* w niektórych przypadkach. Z tego względu używamy terminu *konstrukcja bezosobowa*, gdzie bezosobowość rozumiemy jako brak odniesienia do konkretnej osoby, nie jako interpretację wskazującą na to, że denotatum podmiotu nie jest zbiorem osób. Wręcz przeciwnie, w konstrukcjach tego typu podmiot ma zawsze przypisane cechy [LUDZKI] lub minimalne [BYT ŚWIADOMY] (por. Wolińska, 1978; Korytkowska, 1990).

⁶ Na potrzeby badań opracowano korpusy tekstów internetowych napisanych po kaszubsku i śląsku, które są ogólnie dostępne w repozytorium internetowym OSF (Open Science Framework) (Ruda, Wanot i Jocz, 2022a, 2022b). W korpusach znalazło się 160 tekstów składających się z około 300 słów. Materiał usystematyzowano zgodnie z gatunkiem, w ramach którego został opublikowany: blog, felieton, news, fikcja literacka. Dodatkowo włączono tu także dłuższe wpisy użytkowników portalu społecznościowego Facebook, uznając, że jest to współcześnie dobre źródło autentycznych wypowiedzi rodzimych użytkowników. Najwięcej fragmentów pochodzi z tekstów prozatorskich (połowa wszystkich zamieszczonych tekstów).

⁷ Skorzystanie z drugiego z tych źródeł okazało się konieczne ze względu na to, że zebrane dane naturalne nie są wystarczające do zastosowania wszystkich testów pozwalających na zbadanie interesujących nas tu własności morfoskładniowych omawianych konstrukcji.

Dyskusje nad różnicami w statusie języka polskiego, kaszubskiego i śląskiego w odniesieniu do terminów takich, jak *język, język regionalny, regiolekt, dialekt, etnolekt* itp., nie będą tu omawiane, ponieważ tego typu klasyfikacje nie mają wpływu na badanie właściwości systemów gramatycznych.

2. Polskie, kaszubskie i śląskie konstrukcje bezosobowe z podmiotem arbitralnym i generycznym

Konstrukcje bezosobowe można podzielić na takie, które zawierają podmiot w strukturze składniowej (niewyrażony w warstwie dźwiękowej), i takie, w których podmiot nie jest obecny w reprezentacji składniowej. Jednym z testów diagnozujących obecność podmiotu w składni standardowo stosowanym w ramach generatywnego podejścia do teorii języka naturalnego (Stalmaszczyk (red.), 2012) jest możliwość umieszczenia w zdaniu zaimka zwrotnego, który w językach takich jak polski jest zwykle związany przez frazę w funkcji podmiotu⁸ (Willim, 1989). Ilustruje to porównanie przykładów w (2), gdzie tylko w przypadku użycia strony czynnej agens jest reprezentowany składniowo jako podmiot i może wiązać zaimek zwrotny.

- (2) a. *Anna pisze artykuł na swoim laptopie.*
 b. *Artykuł jest pisany (*na swoim_i laptopie) przez Annę_i.*

Test ten diagnozuje na przykład zdania typu: *Wywiałoby wszystkie kartki za okno, Zalało mi piwnicę* itp. jako niezawierające podmiotu w strukturze składniowej. Warto porównać przykłady w grupie (3), gdzie użycie zaimka zwrotnego jest możliwe tylko w parafrazyze bezsprzecznie zawierającej podmiot; contra wnioskowi wyciągniętemu wobec tego typu zdań przez A. Wierzbicką (1966).

- (3) a. *Wywiałoby wszystkie kartki za okno (*swoim impetem).*
 b. *Przeciąg wywiał wszystkie kartki za okno (swoim impetem).*

W następnych częściach artykułu poddamy podobnemu badaniu szereg konstrukcji bezosobowych, które w języku polskim, kaszubskim i śląskim wprowadzają podmiotowy argument arbitralny i generyczny. Ponadto, używając testu polegającego na obserwacji cechy przypadku gramatycznego przymiotnika w funkcji predykatu oraz predykatu dodanego *sam*, pokażemy, że cecha przypadku podmiotu w części z tych konstrukcji ma wartość mianownika, a w innych nie. Logika tego testu opiera się na następujących obserwacjach (Witkoś, 2010): (a) zarówno przymiotnik w funkcji predykatu, jak i predykat dodany *sam* wykazują tendencję do zgody pod względem wartości cechy przypadku gramatycznego z podmiotem mianownikowym (4) (Witkoś, 2010, s. 191); (b) w przypadku braku takiego podmiotu cecha przypadku przymiotnika i predykatu dodanego występuje w wartości domyślnej (odpowiednio narzędnika i celownika (5) (Witkoś, 2010, s. 196)).

- (4) a. *Jan jest teraz pijany / ??pijany.*
 b. *Jan jest w pokoju sam / ??samemu.*

⁸ Również fraza rzeczownikowa wprowadzająca argument, któremu przypisany jest stan mentalny w celowniku (i, w mniejszym stopniu, w bierniku), może wiązać zaimek zwrotny (np. *Ani było wstyd za swoje zachowanie*; zob. dyskusję w pracy J. Witkosia i in. (2020)).

- (5) a. [*Wracać trzeźwym / trzeźwą / *trzeźwy w urodziny szefa*] to wielka sztuka.
 b. [*Zreperować radio samemu / samej / *sam*] to żadna sztuka.

Biorąc pod uwagę tego typu dane, zakładamy, że możliwość użycia przymiotnika w funkcji predykatu oraz predykatu dodanego *sam* w mianowniku w niektórych strukturach z podmiotem generycznym i arbitralnym sugeruje, że dana struktura zawiera podmiot mianownikowy. W przypadku braku takiej możliwości nie ma podstaw do postulowania podmiotu mianownikowego w strukturze danego zdania. Poniższą dyskusję zaczynamy od konstrukcji z podmiotem arbitralnym, a następnie przechodzimy do dyskusji dotyczącej sześciu wspomnianych powyżej konstrukcji wprowadzających generyczną interpretację podmiotu.

2.1. Konstrukcje z podmiotem arbitralnym

Arbitralną interpretację podmiotu po polsku i śląsku uzyskać można przez użycie formy czasownika zakończonej na *-no/-to*, której brak jest w języku kaszubskim (Breza, Tréder 1981, s. 135; Tréder, 2014, s. 201; Makurat, 2014, s. 123). Wszystkie trzy systemy gramatyczne pozwalają na taką interpretację zdań z trzecią osobą liczby mnogiej czasownika. Konstrukcje te przedstawione są w kolejnych dwóch częściach artykułu.

2.1.1. Formy na *-no/-to*

W przypadku zdań z formą czasownika zakończoną na *-no/-to*, jak w (6) i (7), zwykle mamy do czynienia z arbitralną interpretacją podmiotu, przy której mówca i adresat nie są włączani do zbiorowości, do której odnosi się podmiot⁹ (Doros, 1975; Karolak, 1984; Korytkowska, 1990; Ruda, 2014).

- (6) a. *Chodzono do szkoły wiele kilometrów.*
 b. *Przynoszono pacjentom kwiaty.*
 c. *Nie przynoszono pacjentom kwiatów.*
 d. *Podczas wojny umierano tysiącami.*
- (7) a. *Chodzũno (bũło) do szkoły moc kilomyjtrũw.*
 b. *Przynoszũno (bũło) pacjyntũm kwjotki.*

⁹ Język śląski nie doczekał się dotąd jednolitej kodyfikacji. Pomimo że istnieje kilka tradycji jego zapisu, nie osiągnięto konsensusu co do jego standaryzacji. Najpopularniejszym w literaturze zapisem jest tzw. alfabet ślabikõrzwowy, stworzony w 2009 roku na potrzeby „Gõrnoślõnskigo ślabikõrza” (Jaroszewicz, 2020). Na podstawie powstających w różnych wariantach tej ortografii tekstów normę próbuje opisać H. Jaroszewicz (2021). W niniejszym tekście użyto ortografii stworzonej przez F. Steuera (1935) na potrzeby jego twórczości literackiej w redakcji portalu *sztudyn.eu* (2022), odwołując się przede wszystkim do dialektu Śląska przemysłowego (w cytatach zachowano natomiast pisownię oryginalną). Ortografia ta jest w ciągłym użyciu, m.in. w tekstach literackich i jako jedna z ortografii śląskiej Wikipedii, a w jej zmodyfikowanym na potrzeby podopolskich dialektów wariancie słownik tworzy A. Wencel (2019).

- c. *Ńy przynoszũno (bũło) pacjyntũm kwjotkũw.*
- d. *Wczos wojny mrzito (bũło) tauzynami.*

Możliwe jest kontekstowe uściślenie interpretacji zbioru stanowiącego denotatum podmiotu również i do jednej osoby, np. *Ile lat temu napisano „Boską komedię”?*, *Odczytano akt prawny* (Wolińska, 1978, s. 69), choć użycie tej formy w odniesieniu do pierwszej i drugiej osoby jest nacechowane stylistycznie, np. tajemność, skromność, zabarwienie ekspresywne (Wolińska, 1978; Korytkowska, 1990).

Jak pokazują przykłady w (6b, c) i (7b, c), forma na *-no/-to* łączy się z biernikiem, który ustępuje dopełniaczowi w kontekście negacji zdaniowej. Jest to struktura w stronie czynnej, w której obecność podmiotu w reprezentacji składniowej potwierdzona jest możliwością użycia zaimka zwrotnego, co pokazują przykłady w (8) z języka polskiego i przykłady w (9) z języka śląskiego¹⁰.

- (8) a. *Szanowano swoich współpracowników.*
- b. *Szanowano siebie samych.*
- (9) a. *Mjano (bũło) zoca do swoich spũlprocownikũw.*
- b. *Mjano (bũło) zoca do šebje samych.*

Podmiot w tym wypadku nie jest jednak podmiotem mianownikowym. Polskie zdania w (10) oraz śląskie w (11) pokazują, że ani przymiotnik w funkcji predykatu ani predykat dodany *sam* nie mogą wystąpić w mianowniku w kontekście struktury z *-no/-to*. Cecha przypadku tych elementów musi przyjąć wartość domyślną (narzędnik i celownik), co sugeruje, że w zdaniach brak jest podmiotu mianownikowego, z którym mogłaby nastąpić relacja zgody. Można więc uznać, że cecha przypadku podmiotu w zdaniach z czasownikiem w formie na *-no/-to* jest formalnie nieobecna lub jest nieodkreślona (Ruda, 2014).

- (10) a. *Zawsze wracano z pracy *trzeźwy / *trzeźwi.*
(por. *Ludzie zawsze wracali z pracy trzeźwi.*)
- b. *Zawsze naprawiano sprzęty *sam / *sami.*
(por. *Ludzie zawsze naprawiali sprzęty sami.*)
- (11) a. *Zowdy wrocano (bũło) ze roboty *trzyźwy / *trzyźwi¹¹.*
(por. *Ludźe zowdy wrocali ze roboty trzyźwe.*)
- b. *Zowdy bajstlowano (bũło) werkcojg *sũm / *sami.*
(por. *Ludźe zowdy bajstlowali werkcojg sami.*)

¹⁰ Według A. Wierzbickiej (1966) *-no/-to* stanowi kumulatywny wykładnik podmiotu, czasu i trybu. M. Ruda (2014) postuluje reprezentację składniową zawierającą rzeczownikowy podmiot zerowy.

¹¹ Użycie tu rzadszego przymiotnika *trzyźwy* zamiast częstszego *mũnter* wynika z nieodmienności tego drugiego, która uniemożliwia pokazanie interesującej nas cechy gramatycznej.

W starszych tekstach śląskich formie na *-no/-to* towarzyszy czasownik posiłkowy *być*¹², jak np. w (12) z pracy pt. „Prośliccy” autorstwa Hermana Koellinga z 1887 roku¹³.

(12) *Skoro wtedy ogień zaloli, to oni kozali do kościoła zwońić, ludzi się nazlatowało moc, to było śpiewano: Nuz Bogu dziękujcie!* (Koelling, 1887, s. 108).

W nowszych tekstach, zapewne pod polskim wpływem, pojawiają się formy bez czasownika *być* (13), choć zaobserwować można również konsekwentną chęć przywracania formy klasycznej (14).

(13) *Bez niedziela na wiecór to cała wieś posła na muzyka, bo pjrwej to goldano, ze tyn kto je na tej muzyce, to na bezrok baje miał kanc kartolfli* (Pawleta, 2004, s. 6).

(14) *Antrag ô registracyjō ŚPR ôstoł posłany 13 października 2017 roku, przidano było do niego 1300 podpisów osób, co spiyrały zgłoszynie partyje, chociaż ôrdõnek wymõgõ ino 1000 kłałõw*¹⁴.

Możliwość użycia czasownika posiłkowego *być* w języku śląskim sprawia, że formę na *-no/-to* można zastosować nie tylko w czasie przeszłym i trybie przypuszczającym i łączącym, tak jak ma to miejsce w języku polskim, ale również w czasie przyszłym (15).

(15) *W doma to zrobiam, ale jak to Poloki z USA nakryncyyli, to tam prowdy nie bydzie pedziano*¹⁵.

Możliwość użycia czasownika posiłkowego stanowi więc najbardziej istotną formalną różnicę pomiędzy strukturami z formą na *-no/-to* w języku polskim i śląskim, z której wynika zaobserwowana różnica w zakresie ich użycia.

2.1.2. Konstrukcja z czasownikiem w trzeciej osobie liczby mnogiej

W wypadku arbitralnej interpretacji podmiotu w konstrukcji z czasownikiem w trzeciej osobie liczby mnogiej, zilustrowanej tu kolejno dla języka kaszubskiego i śląskiego w (16) i (17), mówca i adresat nie wchodzą w zbiór tworzący denotatum podmiotu, np.: *U nas w domu zawsze jadalo się przy dużym stole w pokoju*, ale **U nas w domu zawsze jadali przy dużym stole w pokoju* (Korytkowska, 1990, s. 115; Wierzbicka, 1966; Karolak, 1984), choć czasami kontekst wymusza jednak interpretację ogólną, np.: *Jest taka, jaką chcą ją widzieć; Mówią, że pieniądze szczęścia nie dają* (Korytkowska, 1990, s. 114).

¹² Por. informacje na temat wcześniejszych etapów rozwoju polszczyzny oraz uwagi kontrastywne, głównie dotyczące języka rosyjskiego, w pracy A. Dorosa (1975).

¹³ Pierwodruk został wydany przez T. Mikulskiego, Instytut Śląski, w 1947 roku.

¹⁴ <https://wachtyrz.eu/slonsko-partyjo-regionalno-zarejestrowano/>, plik: s48.txt. Nazwa pliku podana w przykładach odnosi się do pliku w korpusie, w którym znajduje się tekst, z którego dany przykład pochodzi (zob. przypis 5).

¹⁵ https://forum.gazeta.pl/forum/w,34281,54930186,54930186,Monte_Casino_wedug_Andersa.html#p55084782

- (16) a. *Zniszczëlë mie àuto.*
 b. *Cãżkò tuwò robią.*
 c. *Jò sã ùrodzył trzédzestégò lëpińca tësąc dzewiãcset ósmégò rokù ò dzewiãtë wieczór w Ùstarbòwie; kòl nas gòdiwają, że to je dobrò gòdzëna, bò tej prawie ùmarł na krzizu Pón Jezës¹⁶.*
 d. *Pròwdã gòdają, że kòmù Pón Bóg dô ùrząd, temù dô i rozëm – dodòł Michòl¹⁷.*
- (17) a. *Poszpùńcyli mi autok.*
 b. *Ćynżko sam robjùm.*
 c. *Godajom, co synkowi na konto wpłaciòł, nale on przeca niy miòł syna¹⁸.*
 d. *Wjym, kaj idże dostać smaczne, echt gruzińske chaczapuri abo kaj rychtujùm nojlepszò gorko szekulada¹⁹.*

W przypadku tej konstrukcji również mamy do czynienia ze zdaniem, które zawiera podmiot w reprezentacji składniowej, co pokazuje możliwość użycia zaimka zwrotnego w przykładach polskich, kaszubskich i śląskich w (18–20).

- (18) a. *Tutaj szanują swoich współpracowników.*
 b. *Tutaj szanują siebie samych.*
- (19) a. *Tuwò szónëją swòjich wëspòtrobòtników.*
 b. *Tuwò szónëją samych siebie.*
- (20) a. *Sam majùm zoca do swoich spùtrobòtników.*
 b. *Sam majùm zoca do sèbje samych.*

Możliwość użycia mianownikowego przymiotnika w funkcji predykatu i predykatu dodanego *sam* wskazuje na to, że podmiot w tym wypadku występuje w mianowniku.

- (21) a. *Tutaj zawsze wracają z pracy trzeźwi.*
 b. *Tutaj zawsze naprawiają sprzęty sami.*
- (22) a. *Tuwò wiedno wrócąją z robòtë trzeźwi.*
 b. *Tuwò wiedno napròwiają sprzãtë sami.*
- (23) a. *Sam zowdy wrocąjùm z roboty trzyźwi.*
 b. *Sam zowdy bajstlujùm werkcojg sami.*

To, że podmiot w omawianej konstrukcji nosi cechę mianownika, potwierdzić można również poprzez obserwację formy zaimka podmiotowego. Pomimo że według

¹⁶ http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2020/04/stegna_marzec_2020_druk.pdf, plik: k11.txt

¹⁷ http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2015/02/STEGNA_2014_2.pdf, plik: k29.txt

¹⁸ <https://wachttyrz.eu/aleksander-lubina-hanka-rajzowanie-i-szpiclowanie-cyganstwa-cz-14/>, plik: s28.txt

¹⁹ <https://www.facebook.com/wartlomiej/posts/1332731683412588>, plik: s71.txt

O. Wolińskiej (1978) realizacja dźwiękowa zaimka oznacza identyfikację referenta podmiotu, a więc uniemożliwia interpretację arbitralną, co wydaje się słuszne w odniesieniu do przykładów takich jak (24), możliwe jest zbudowanie kontekstu, w którym zaimek w języku polskim nie wyklucza arbitralnej interpretacji podmiotu (25).

(24) a. *Oni porysowali mi samochód.* (oni = konkretny zbiór osób)

b. *Oni tutaj ciężko pracują.* (oni = konkretny zbiór osób)

(25) *Mieszkałam przez 2 lata w Korei. Jak oni tam ciężko pracują!*

(oni = ogólnie ludzie w Korei)

W języku kaszubskim i śląskim, gdzie zaimki podmiotowe realizowane dźwiękowo ogólnie występują częściej niż w języku polskim (co potwierdza analiza tekstów zabranych na potrzeby naszego korpusu), jeszcze wyraźniej widać, że zaimek podmiotowy nie wyklucza interpretacji arbitralnej (26) dla języka kaszubskiego (Lorentz, 1927–1937, s. 1165) i (27) dla języka śląskiego. We wszystkich przypadkach zaimek nosi cechę mianownika.

(26) a. *Òni pòrisowelë mie autòł.* (òni = nieokreślony zbiór osób)

b. *Òni tuwò cãżkò robią.* (òni = nieokreślony zbiór osób)

c. *Òni jegò nie chcelë za króła miec.* (òni = nieokreślony zbiór osób)

(27) a. *Uùni porysowali mi autok.* (uùni = nieokreślony zbiór osób)

b. *Uùni sam cýnzko robjùm.* (uùni = nieokreślony zbiór osób)

c. *Òni niy wiedzóm, że to niyma taki proste z tym spełnianiyum życzyń²⁰.*

(uùni = nieokreślony zbiór osób)

2.2. Konstrukcje z podmiotem generycznym

Niniejsza część artykułu poświęcona jest sześciu konstrukcjom z podmiotem generycznym, które można zaobserwować w języku polskim, kaszubskim i śląskim.

2.2.1. Konstrukcja z morfemem *się*

Konstrukcja bezosobowa z morfemem *się* wprowadza znaczenie pozaczasowe, a mówca i adresat zwykle wchodzi w skład denotatum podmiotu (Wierzbicka, 1966; Wolińska, 1978; Karolak, 1984; Korytkowska, 1990). Niemniej możliwa jest również czasami egzystencjalna interpretacja podmiotu, np. *Teraz tam się pracuje, nie można wchodzić* (Korytkowska, 1990, s. 111) albo zawężenie jego interpretacji wyłącznie do mówcy, np. *Mechanik zrozumiał, czego się od niego chce* (Korytkowska, 1990, s. 112), choć w tych przypadkach zdania mają oczywiście znaczenie epizodyczne. Przykłady w (28) i (29) ilustrują użycie omawianej konstrukcji w języku kaszubskim i śląskim.

²⁰ http://fojerman.pl/index.php?p=1_36_O-spadaj-nej-gwiazdce-z-nieba, plik: s5.txt

- (28) a. *Mëma bëła z dodomù Bichòwskò, gòdiwalo sã, że za dzéwczã pisala wiérztë, a w familie pòwiòdelë, że to za nią jò móm drig do pisaniô²¹.*
 b. *Z drédzi równak stronë, czej wëzi sã wlëze, tej barzi bãdze bòlec, jak sã zldëje²².*
- (29) a. *Tak sie gołdało jak ludzie sie mijali drógó, jak byli przy łobrolbianiu pola, łogródków i na budowach²³.*
 b. *A pamiyntocie, jako sie kiejsi robiło zdjynci?²⁴*

Możliwość użycia zaimka zwrotnego świadczy o obecności podmiotu w składniowej reprezentacji konstrukcji bezosobowej z morfemem *się* w języku polskim, kaszubskim i śląskim.

- (30) a. *Szanuje się swoich współpracowników.*
 b. *Szanuje się siebie samego.*
- (31) a. *Szónëje sã swòich wëspòłtròbòtników.*
 b. *Szónëje sã siebie samégò.*
- (32) a. *Mo še zoca do swoich spùłrobotników.*
 b. *Mo še zoca do šebje samego.*

Tak jak w wypadku konstrukcji arbitralnej z formą czasownika na *-no/-to*, i tutaj dane pokazują, że cecha przypadku podmiotu nie ma wartości mianownika. Ani przymiotnik w funkcji predykatu ani predykat dodany *sam* nie mogą wystąpić tu w mianowniku (33–35), co oznacza, że również tutaj cecha przypadku podmiotu jest formalnie nieobecna lub jest niedookreślona. Nietrafne jest więc traktowanie leksemu *się* jako podmiotu mianownikowego (Wolińska, 1978).

- (33) a. *Za kierownicę siada się *trzeźwy / *trzeźwi.*
 (por. *Kierowcy powinni siadać za kierownicę trzeźwi.*)
 b. *Taki sprzęt naprawia się *sam / *sami.*
 (por. *Ludzie naprawiają taki sprzęty sami.*)
- (34) a. *Za czerownicã sòdò sã *trzezwi.*
 (por. *Szoférowie bë mùszelë sadac za czerownicã trzezwi.*)
 b. *Taczi sprzãt naprówiò sã *sóm / *sami.*
 (por. *Lëdze naprówiają taczé sprzãtë sami.*)
- (35) a. *Za linkera sòdo še *trzyźwy / *trzyźwi.*
 (por. *Kerowce winni sòdac ze linkera trzyźwi.*)

²¹ http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2020/04/stegna_marzec_2020_druk.pdf, plik: k11.txt

²² http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2020/04/stegna_2019-3.pdf, plik: k24.txt

²³ <https://staresiolkowice.pl/jak-jol-ida-ze-skoly/>, plik: s58.txt

²⁴ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=4759149810793616&id=1422997931075504, plik: s72.txt

- b. *Taki werkcojg bajstluje śe *sũm / *sami.*
(por. *Ludźe taki werkcojg bajstlujũm sami.*)

2.2.2. Konstrukcja z czasownikiem w drugiej osobie liczby pojedynczej

Zdania z czasownikiem w drugiej osobie liczby pojedynczej mogą wprowadzać generyczną interpretację podmiotu w języku polskim, kaszubskim (Lorenz, 1927–1937, s. 1165) i śląskim. Jak pokazują przykłady w (36–38), podmiot jest tu reprezentowany składniowo.

- (36) *Jak chcesz chodźić zimą po górach, musisz mieć swoje raki.*
(37) *Czej chcesz chòdzëc òb zëmã pò górach, to mùszisz mieć swòje raczi.*
(38) *Kej chcesz bez zima łaźić po gũrach, muśisz mjec swoje raki.*

Tak jak w wypadku arbitralnej konstrukcji z trzecią osobą liczby mnogiej, możliwość użycia mianownikowego przymiotnika w funkcji predykatu i predykatu dodanego *sam* wskazuje na to, że podmiot i tutaj występuje w mianowniku.

- (39) a. *Jak nie chcesz mieć kłopotów, to wracasz z pracy trzeźwy.*
b. *Jak nie chcesz mieć kłopotów, to naprawiasz wszystko sam.*
(40) a. *Czej nie chcesz mieć jiwarów, to wròcòsz z robòtë trzeźwi.*
b. *Czej nie chcesz mieć jiwarów, to napròwiòsz wszëtkò sòm.*
(41) a. *Kej ñy chcesz mjec utropũw, to wrocosz z roboty trzyźwy.*
b. *Kej ñy chcesz mjec utropũw, to bajstlujesz wszyjsko sũm.*

2.2.3. Konstrukcja z czasownikiem w pierwszej osobie liczby mnogiej

Konstrukcja z czasownikiem w pierwszej osobie liczby mnogiej wykazuje te same właściwości dotyczące podmiotu, co konstrukcja z czasownikiem w drugiej osobie: reprezentowany składniowo podmiot nosi cechę mianownika, warto zwrócić uwagę na polskie, kaszubskie i śląskie przykłady z zaimkiem zwrotnym w (42–44) oraz wzorce z przymiotnikiem w funkcji predykatu i predykatem dodanym *sam* w (45–47).

- (42) a. *W Polsce coraz więcej wydajemy na swoje zdrowie.*
b. *Maseczkę zakładamy, zakrywając sobie usta i nos.*
(43) a. *W Pòlsce coròz wiãcy wëdówómë na swòje zdrowie.*
b. *Larwã zakłòdómë tak, żebë zakrëc sobie gãbã i nos.*
(44) a. *We Polsce coraz to wjyncyj udowũmy na swoje zdrowje.*
b. *Maseczka uoblykũmy tak, coby zakryć śe usta a nos.*

- (45) a. *Za kierownicę siadamy trzeźwi.*
 b. *Taki sprzęt naprawiamy sami.*
- (46) a. *Za czerownicã sôdómë trzeźwi.*
 b. *Taczi sprzãt naprôwiómë sami.*
- (47) a. *Za linkera sôdûmy trzyźwi.*
 b. *Taki werkcojg bajstlujymy sami.*

2.2.4. Generyczna interpretacja podmiotowej frazy *człowiek*

W języku polskim, kaszubskim (48) i śląskim (49) generycznie można interpretować frazę rzeczownikową *człowiek*. W tym wypadku bezsprzecznie mamy do czynienia z reprezentowaną składniowo frazą mianownikową.

- (48) a. *Czej człowiek przed dwierzama stónie i zazdrzi do górë, zarô czëje sã taczi malinczi²⁵.*
 b. *Co sã człowiek pòmëśli, to sã zarô stónie* (Lorentz, 1927–1937, s. 1166).
- (49) a. *Przi kôżdych kolyjnych ôkrôngłych gyburtstakach czowiek sie zastanawio nad tym, co bôło i wiela nôm ôstało²⁶.*
 b. *Niby niy jes to nic przijymnygo, suchać to Chrystusowych ciyrpjyniach, a mimo wszisko czowiek sie uspokajo, zagłymbio w modlitwie i biblijnych zdarzyniach²⁷.*

O ile tego typu konstrukcja wprowadza interpretację generyczną, o tyle w języku polskim utrzymanie tego znaczenia wymaga zazwyczaj użycia podmiotu zerowego (50a) lub ewentualnie podmiotu zaimkowego w pozycji podczasownikowej (50b). Podmiot zaimkowy w pozycji przedczasownikowej nie może być interpretowany generycznie (50c).

- (50) a. *Jak człowiek nie śpi wystarczająco, to traci odporność.*
 b. *Jak człowiek nie śpi wystarczająco, to traci on odporność.*
 c. *Jak człowiek nie śpi wystarczająco, to #on traci odporność.*

W języku kaszubskim (51) i śląskim (52) zaimek podmiotowy może być w tym kontekście interpretowany generycznie nawet w pozycji przedczasownikowej.

- (51) *Czej człowiek nie spi tëlë, wiele trzeba, to òn tracy zdrowié.*
- (52) *Kej czowiek dojs ny śpi, to uin traci uodporność.*

²⁵ http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2020/04/Stegna_2016-2.pdf, plik: k21.txt

²⁶ <https://wachtyrz.eu/klaudiusz-kaufmann-kej-sie-zaczyno-starojs/>, plik: s64.txt

²⁷ https://blog.wiara.pl/Piotr_Drzyzga/2019/02/05/Droga-Krzizowo, plik: s70.txt

2.2.5. Generyczne zdania bezokolicznikowe

Zdania bezokolicznikowe również mogą mieć interpretację generyczną, np. (1g) dla języka polskiego oraz (53) dla języka kaszubskiego i (54) dla języka śląskiego.

(53) [*Jic szpacérą ò pòrénkù*] je fejn.

(54) *I tak sie myśla: jak to fajnie* [*łazić ze dziadky, abo i z babciò ze skòły (...)*]²⁸.

Obecność podmiotu w strukturze składniowej potwierdzają zdania z zaimkiem zwrotnym w (55) dla języka polskiego, (56) dla języka kaszubskiego i (57) dla języka śląskiego.

(55) *Bardzo miło jest* [*obserwować swoje dorastające dzieci*].

(56) *To je fejn* [*zdrzęc na swòje doròstające dzecë*].

(57) *Fest mjyło je* [*dziwać śe na swoich bajtli dorostać*].

Jak pokazują polskie przykłady w (5), powtórzone w (58), oraz przykłady kaszubskie w (59) i śląskie w (60), nie mamy w tym wypadku do czynienia z podmiotem mianownikowym, co zauważa również J. Witkoś (2010)²⁹.

(58) a. [*Wracać *trzeźwy / *trzeźwi w urodziny szefa*] to wielka sztuka.

b. [*Zreperować radio *sam / *sami*] to żadna sztuka.

(59) a. [*Jic nazòd *trzezwi pò gebùrstachù szefa*], to wiòłgò zacha.

b. [*Naprawic radio *sòm / *sami*], to nie je wiòłgò rzecz.

(60) a. [*Iś nazod *trzyźwy / *trzyźwi po gyburstagu uod szefa*] to je wjelgo sztuka.

b. [*Zbajstłować radyjok *sùm / *sami*] to jo ñyma żodno sztuka.

2.2.6. Konstrukcje zbudowane wokół (defektywnych) predykatów modalnych

Predykaty modalne typu *można, trzeba, należy, da się* (Wolińska, 1978) czy *idzie* w konstrukcji z interpretacją generyczną mają w języku polskim (61) i języku śląskim (62) defektywny paradygmat fleksyjny: odmieniają się przez czasy, ale niezmiennie występują w formie trzeciej osoby liczby pojedynczej (rodzaju nijakiego), samodzielnie lub w połączeniu z czasownikiem posiłkowym.

(61) a. *Tu nie można / można było palić.*

b. *W Anglii należy / należało mówić po angielsku.*

²⁸ <https://staresiolkowice.pl/jak-jol-ida-ze-skoly/>, plik: s58.tx

²⁹ Jeden z recenzentów artykułu uznaje przykłady (60), (69) i (79) za możliwe do zaakceptowania. Zawarte w obecnym artykule oceny danych odzwierciedlają odczucia dziesięciu rodzimych użytkowników. Zbadanie występowania wariacji wewnątrzjęzykowej w tym zakresie z pewnością może stanowić interesujący kierunek dalszych badań, szczególnie w paradygmacie eksperymentalnym.

- (62) a. *Sam ný možna / možna było kurzić.*
 b. *We Angliji przinoleży / przinoleżało godać po ynglicku.*
 c. *Abo jak bez lato trza było do wjecora na polu robić, kobjyty dopjyro bez noc mjały cas chlyb upjec³⁰.*

Predykatem, który występuje w ten sposób w języku kaszubskim, jest *trzeba* (63), choć odpowiednikiem uważanym za bardziej naturalny jest odmienny predykat *musi*.

- (63) *Trzeba sã przënëcëc, nót je pòpróbòvac, le pòtemù njicht nje mdze żalovò³¹.*

W języku kaszubskim predykaty modalne w konstrukcjach generycznych występują w trzeciej osobie liczby pojedynczej rodzaju męskiego (64)³².

- (64) a. *Tu ni może / mógł palëc.*
 b. *W Anglii mùszi / mùszòł gadac pò angielskù.*
 c. *Tëch gòrszich to më mómë fùl, le za tima lepszima to wcyg mùszi wëzerac, czë dze czasã òne nie jidq³³.*

We wszystkich przypadkach możliwe jest użycie zaimka zwrotnego, co świadczy o obecności podmiotu w strukturze składniowej (65) dla języka polskiego, (66) dla języka śląskiego i (67) dla języka kaszubskiego.

- (65) *Trzeba szanować swoich współpracowników.*
 (66) *Trza mjeć zoca do swoich spùłrobotników.*
 (67) *Mùszi szónowac swòjich sqsòdów.*

W języku polskim (68) i śląskim (69) cecha przypadku podmiotu nie ma wartości mianownika, a w języku kaszubskim tak (70).

- (68) a. *Za kierownicą trzeba siadać *trzeżwy / *trzeźwi.*
 (por. *Kierowcy muszą siadać za kierownicę trzeźwi.*)
 b. *Taki sprzęt trzeba naprawiać *sam / *sami.*
 (por. *Ludzie muszą naprawiać taki sprzęty sami.*)
 (69) a. *Za linkera trza śodać *trzyżwy / *trzyźwi.*
 (por. *Kerowce muszą śodać za linkera trzyźwi.*)
 b. *Taki werkcojg trza bajstłować *sùm / *sami.*
 (por. *Ludże muszą bajstłować taki werkcojg sami.*)

³⁰ <http://www.math.uni.wroc.pl/~rwenc/sil/strachy.pdf>, plik: s4.txt

³¹ <https://pismiono.com/pjismo-je-klucza-do-norodnewo-poczeco/>, plik: k70.txt

³² Należy tu wspomnieć, że język kaszubski ogólnie pozwala na interpretację generyczną zdań z czasownikami w trzeciej osobie liczby pojedynczej; przykładem jest zdanie *Jak przez las jidze, to wiele grzëbów mòże nalezc* (modyfikacja zdania z: Lorenz, 1927–1937, s. 1165).

³³ http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2020/04/Stegna_2018-3.pdf, plik: k2.txt

- (70) a. *Za czerownicã mùszi sadac trzézwi.*
(por. *Szoférowie mùszq sadac za czerownicã trzézwi.*)
b. *Taczi sprzãt mùszi ùprawiac sòm.*
(por. *Lédze mùszq naprawiac taczé sprzãtë sami.*)

W potocznym generycznym użyciu czasownik *ić* w języku polskim (71), kaszubskim (72) i śląskim (73) występuje w trzeciej osobie liczby pojedynczej (rodzaju nijakiego).

- (71) a. *Nie idzie tego już zmienić.*
b. *Nie szło tego już zmienić.*
c. *Nie pójdzie tego już zmienić.*
d. *Nie będzie szło tego już zmienić.*
- (72) a. *Pjisze sã, że jidze rozróznjec dva djalechtë nówjici wużivóné: Sotavento ë Barlavento³⁴.*
b. *Ksądz kôzania mówil pò pòlskù i to szło zrozumiec, ale mùszól czlowiek ùważac³⁵.*
c. *Tegò nie pùdze zrobic.*
d. *Bãdże to szło zrobic?*
- (73) a. *Wyncyj infòrmacyjów ó jejch stanie zdrowia idzie się spodziywać w nocy.*
b. *Niy szło óbðczyć jeji ryneków* (Wyderka, 2019, s. 408).
c. *Demokratyczno Unija Regijònalistów Ślònskich zaproszo na XX tref z seryji Ślònski Sztwortek, w kerym pòdzie nie yno posuchać ale tyż pogodać a przede wszystkim posmakować ślònskigo jodla³⁶.*
d. *Profesùr bydże to nagrować, zapisować, podszukować, a nyskorzi bydże szło stworzić ślabikorze a wkłudzić Ayapaneco do szkół³⁷.*

Tak jak w wypadku pozostałych czasowników omawianych w tej części, jest to struktura z podmiotem reprezentowanym składniowo, co zauważyć można w zdaniach z zaimkiem zwrotnym w (74) dla języka polskiego, (75) dla języka kaszubskiego i (76) dla języka śląskiego.

- (74) a. *Czasem nie idzie szanować siebie samego.*
b. *Czasem nie idzie szanować swoich sąsiadów.*
- (75) a. *Czej chtos sã wstidzy tegò co zrobił, to tak richtich czëje, że czasã nie jidze szónowac siebie samégò.*
b. *Czasã to nie jidze szónowac swòjich sąsòdów.*

³⁴ <https://pismiono.com/author/artur-jablonscji/>, plik: k41.txt

³⁵ <http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2020/04/stegna2019-4.pdf>, plik: k13.txt

³⁶ <https://wachtyrz.eu/zaproszyniy-na-xx-slonski-sztwortek-do-rybnika/>

³⁷ <https://wanot.wordpress.com/2015/03/05/o-godce-ayapaneco/>

- (76) a. *Ny szło mjeć zocy do śebje samego.*
 b. *Roz za czas ny idże mjeć zocy do swoich sůmśadůw.*

Również w tych przykładach podmiot nie ma wartości mianownika (77) dla języka polskiego, (78) dla języka kaszubskiego i (79) dla języka śląskiego.

- (77) a. *Czasami nie idzie wracać z pracy *trzeźwy / *trzeźwi.*
 b. *Czasami nie idzie naprawić takiego sprzętu *sam / *sami.*
- (78) a. *Czasã to nie jidze przinć nazód z robòtë *trzędzi.*
 b. *Czasã to nie jidze naprawic taczégò sprzãtu *sóm / *sami.*
- (79) a. *Roz za czas ny idże wrocać z roboty *trzyźwy / *trzyźwi.*
 b. *Roz za czas ny idże zbajstłować takigo werkcojgu *sům / *sami.*

Można stwierdzić, że predykaty modalne typu *można*, *trzeba* i *idzie* wykazują te same właściwości gramatyczne (odmianę przez czasy, ale stałe cechy osoby, liczby i rodzaju, obecność niemianownikowego podmiotu w reprezentacji składniowej) w języku polskim i śląskim, ale nie w kaszubskim. Poza rzadko stosowanym *trzeba* i potocznym *idzie* w języku kaszubskim predykaty te występują w trzeciej osobie liczby pojedynczej rodzaju męskiego i łączą się z podmiotem mianownikowym.

3. Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu było przedstawienie wstępnego opisu konstrukcji bezosobowych z podmiotem reprezentowanym w warstwie składniowej i interpretowanym arbitralnie lub generycznie w gramatyce kaszubskiej i śląskiej na tle o wiele lepiej opisanych konstrukcji polskich. Badania wykazały, że w większości wypadków systemy konstrukcji bezosobowych w języku polskim, kaszubskim i śląskim są podobne. W językach polskim i śląskim istotną różnicą, którą ujawniły dotychczasowe badania, jest możliwość użycia w języku śląskim czasownika posiłkowego *być* w konstrukcji z formą na *-no/-to*. Forma ta jest nieobecna w systemie kaszubskim, który również różni się od polskiego i śląskiego w przypadku generycznych użyciu predykatów modalnych typu *można* (choć nie np. *trzeba* i *idzie*), które występują tu w trzeciej osobie liczby pojedynczej rodzaju męskiego.

Jak pokazuje zestawienie w tabeli konstrukcje, które zawierają prostą osobową formę czasownika, występują z mianownikowym podmiotem reprezentowanym składniowo. W pozostałych konstrukcjach podmiot również jest reprezentowany składniowo, ale nie jest to podmiot mianownikowy. Można więc w tych wzorcach postulować zupełny brak cechy przypadku podmiotu w formalnej reprezentacji zdania lub obecność cechy przypadku, którego wartość jest niedookreślona.

	PODMIOT MIANOWNIKOWY	PODMIOT NIEMIANNOWNIKOWY
ARBITRALNE		
formy na <i>-no/-to</i>		polski, śląski
3 os. l. mn.	polski, kaszubski, śląski	
GENERYCZNE		
formy z <i>się</i>		polski, kaszubski, śląski
2 os. l. poj.	polski, kaszubski, śląski	
1 os. l. mn.	polski, kaszubski, śląski	
<i>człowiek</i>	polski, kaszubski, śląski	
zdania bezokolicznikowe		polski, kaszubski, śląski
modalne defektywne		polski, kaszubski, śląski
modalne w 3 os. l. poj.	kaszubski	

Tabela 1. Konstrukcje bezosobowe z podmiotem reprezentowanym składniowo

Bibliografia

- Bogoczová, I. (2018). *Polszczyzna za Olzq*. Ostrawa: Uniwersytet Ostrawski.
- Breza, E. i Tréder, J. (1975). *Zasady pisowni kaszubskiej*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Breza, E. i Tréder, J. (1981). *Gramatyka kaszubska: Zarys popularny*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Breza, E. i Tréder, J. (1984). *Zasady pisowni kaszubskiej*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Bronisch, G. (1896). *Kaschubische Dialektstudien I. Die Sprache der Bëlöcë nebst Anhang: Einige Ł-Dialekte*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Cenôva, F. (1879). *Zarés do grammatikj kašébsko-slovjnskje mòvé*. Poznań: Wojciech Simon.
- Bystroń, J. (1886). *O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny w Księstwie Cieszyńskim*. Kraków: Drukarnia UJ.
- Dobrzyński, W. (1967). *Gwary powiatu niemodlińskiego, cz. 2. Morfologia, teksty gwarowe*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Doros, A. (1975). *Werbalne konstrukcje bezosobowe w języku rosyjskim i polskim na tle innych języków słowiańskich*. Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Drenda, J. (2017). *Gramatyka gwary górnośląskiej*. Siemianowice Śląskie: Jan Drenda.
- Fiedler, R. (1844). *Bemerkungen über die Mundart der polnischen Niederschlesier*. Breslau: W. G. Korn.
- Gołąb, P. (1955). *Gwara Schodni i okolicy*. Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jaroszewicz, H. (2020). *Współczesna norma języka śląskiego – dekada funkcjonowania słabikórzowego szrajbônka*. <https://wachtyrz.eu/wspolczesna-norma-jezyka-slaskiego-dekada-funkcjonowania-slabikorzowego-szrajbonka> (dostęp: 29.04.2022).
- Jaroszewicz, H. (2021). *System koniugacji języka śląskiego. Próba klasyfikacji*. www.wachtyrz.eu/system-koniugacji-jezyka-slaskiego-proba-klasyfikacji (dostęp: 21.11.2021).
- Karolak, S. (1984). Składnia wyrażen predykatywnych. W: Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia* (s. 11–211). Warszawa: PWN.
- Kellner, A. (1946). *Východolašska nářečí* (t. 1). Brno: Melantrich.

- Kibort, A. (2001). The Polish passive and impersonal in Lexical Mapping Theory. W: M., Butt i T. H., King (red.) *Proceedings of the LFG01 Conference* (s. 263–283). Stanford: CSLI Publications.
- Kibort, A. (2008). Impersonals in Polish: An LFG perspective. *Transactions of the Philological Society*, 106, 246–289.
- Korytkowska, M. (1990). *Z problematyki składni konfrontatywnej: na przykładzie bułgarskich i polskich zdań bezpodmiotowych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kulik, G. i in. (2018). *Korpus Ślōnskij Mowy*. www.silling.org (dostęp: 21.11.2021).
- Lazik, W. (2011). *Grammatik der oberschlesischen Sprache*. www.dr-lazik.de/08-Grammatik.shtml (dostęp: 21.11.2021).
- Lorentz, F. (1919). *Kaschubische Grammatik*. Danzig: Gedania.
- Lorentz, F. (1925). *Geschichte der pomeranischen (kaschubischen) Sprache*. Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- Lorentz, F. (1927–1937). *Gramatyka pomorska*. Poznań: Gebethner i Wolff.
- Loriš, J. (1899). Rozbor podřeči hornostravkého ve Slezsku. *Rozprawy České akademie Cisaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, VII, 3–82.
- Makurat, H. (2014). *Interferencjowé przejinaczi w gódce bilingwalny spółezně Kaszub*. Gdańsk: Kaszëbsczi Institut.
- Maküröt, H. (2016). *Gramatika kaszëbszczégò jãzëka*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Malinowski, L. (1873). *Über die Oppelnische Mundart in Oberschlesien*. Leipzig: Universität Leipzig.
- Nitsch, K. (1907). Dyalekty polskie Prus zachodnich. *Materyaly i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności*, 3, 101–284.
- Olesch, R. (1937). *Die Slavischen Dialekte Oberschlesiens*. Leipzig: Verlag Harrassowitz.
- Pluta, F. (1964). *Dialekt głogówecki. Cz. II. Słowotwórstwo. Fleksja. Teksty gwarowe*. Wrocław: PWN.
- Ruda, M. (2014). The impersonal subject -N/T construction in Polish and the typology of Voice heads. *Studies in Polish Linguistics*, 9, 203–243.
- Ruda, M., Wanot, B. i Jocz, M. (2022a). *Teksty kaszubskie*. OSF. <https://osf.io/q49y6> (30.05.2022).
- Ruda, M., Wanot, B. i Jocz, M. (2022b). *Teksty śląskie*. OSF. <https://osf.io/ypw4v> (30.05.2022).
- Stalmaszczyk, P. (red.). (2012). *Współczesne językoznawstwo generatywne. Podstawy metodologiczne*. Łódź: Katedra Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego–Wydawnictwo Primum Verbum.
- Stieber, Z. (1964–1978). *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Steuer, F. (1934). *Dialekt sulkowski*. Kraków: PAU.
- Sztudynt.eu. *Jak pisać po ślůnsku*. <https://sztudynt.eu/jak-pisac-po-slasku> (dostęp: 29.04.2022).
- Tambor, J. (2006). *Mowa Górnoszlązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Tréder, J. (red.). (2006). *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.
- Tréder, J. (2014). *Spòdlowò wiedzò ò kaszëbiznie*. Gdańsk: Wëdòwizna Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò.
- Wencel, A. (2019). *Dykcjünòrz ślůsko-polski (üoparty na ślůskej wymòwje üod wele Üopolò)* www.math.uni.wroc.pl/~rwenc/sil/slovník_sp.pdf (dostęp: 10.09.2022).
- Wierzbicka, A. (1966). Czy istnieją zdania bezpodmiotowe? *Język Polski*, 46, 177–196.
- Willim, E. (1989). *On word order: A government-binding study of English and Polish*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Witkoś, J., Łeska, P., Gogłóza, A. i Dziubała-Szrejbrowska, D. (2020). *Bind me tender, bind me do! Dative and accusative arguments as antecedents for reflexives in Polish*. Berlin: Peter Lang.
- Witkoś, J. (2010). On the lack of case on the subject of infinitives in Polish. *Folia Linguistica*, 44, 179–238.
- Wolińska, O. (1978). *Konstrukcje bezmianownikowe we współczesnej polszczyźnie*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Wyderka, B. (2019). Kształtowanie się normy składniowej w pisanej odmianie etnolektu śląskiego. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 67, 403–420.
- Wyderka, B. (2010). Zasięg terytorialny gwar śląskich. W: H. Karaś (red.), *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=opis-dialektow&l2=dialekt-slaski&l3=dialekt-slaski-zasięg-mwr> (dostęp: 21.11.2021).

STRESZCZENIE

Słowa kluczowe: konstrukcje bezosobowe/bezpodmiotowe/bezmianownikowe, podmiot arbitralny/egzystencjalny, podmiot generyczny/ogólny, język polski, język kaszubski, język śląski

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wstępnego przeglądu kontrastywnego konstrukcji bezosobowych w gramatyce kaszubskiej i śląskiej na tle gramatyki polskiej. Badania, w których wykorzystano zarówno korpusy tekstów, jak i dodatkowe dane dostarczone przez rodzimych użytkowników, wykazały, że w większości przypadków systemy konstrukcji bezosobowych w języku polskim, kaszubskim i śląskim są podobne. Mianowicie w przypadku języka polskiego i śląskiego jedyną istotną różnicą, którą ujawniły dotychczasowe badania, jest możliwość użycia w języku śląskim czasownika posiłkowego *być* w konstrukcji z formą na *-no/-to*. Forma ta jest nieobecna w języku kaszubskim, który również różni się od języka polskiego i śląskiego w przypadku generycznych użyć predykatów modalnych typu *można*, które występują tu w trzeciej osobie liczby pojedynczej rodzaju męskiego.

SUMMARY

Impersonal constructions with arbitrary and generic subjects in Kashubian and Silesian grammars against the background of Polish grammar

Keywords: impersonal/subjectless/nominativeless constructions, arbitrary/existential subject, generic/general subject, Polish, Kashubian, Silesian

This paper presents a preliminary contrastive overview of impersonal constructions in the Kashubian and Silesian grammars against the background of Polish grammar. The research, based both on corpus texts and on additional native speaker data, has shown that the systems of impersonal constructions in Polish, Kashubian and Silesian are similar in most cases. Namely, the only significant difference between Polish and Silesian revealed by the research so far is the availability of the auxiliary *be* in the Silesian *-no/-to* construction. This construction is absent from Kashubian, which also differs from Polish and Silesian in the case of generic uses concerning modal predicates such as *may*, which are inflected for the third person singular masculine here.